

— ISAR EKİNİN TÜREYİŞİ

TALÂT TEKİN

l alanındaki verimli çalışmaları ile tanıdığımız Vecihe Kılıçoğlu, *Türk Dili* dergisinin 29. sayısında “Şart Kipi” adlı bir yazı yayımladı. Şart ekinin yüzyıllar boyunca uğradığı değişimleri örneklerle gösteren yazar, yazısının bir yerinde, sözü Eski Osmanlıcadaki -isar ekine getirerek şöyle diyor :

“Eski metinlerde Şart Kipi teşkil eden -ser eki Osmanlıcada -i gerundium ekiyle birleşerek -i-ser tarzında yeni bir Gelecek Zaman Kipi yaratmada âmil olmuştur.”

Biz sayın tetkikçi Vecihe Kılıçoğlu'nun bu hükmüne katılamıyacağımızı söyleyeceğiz. Eski Osmanlıcada (XIII.-XV. yüzyıllar) Gelecek Zaman Kipi teşkil eden -isar-iser eki hem şekil hem anlam bakımından böyle türemiş olamaz :

1. -i -i eki ile yapılmış zarf-fiillere kip eklerinin eklenebilmesi imkânsızdır. Bilindiği gibi, kip ekleri, Türkçenin bütün devirlerinde yalnız fiil kök ve gövdelerine eklenmiştir. Bu kuralı bozacak örnekler varsa gösterilmeliydi.

2. Şart ile Gelecek arasında anlamca pek az yakınlık vardır. Öyleyse -isar eki nasıl türemiş olabilir ?

Türk dili araştırmaları henüz türlü kelime ve eklerin türeyişlerini çözecek kadar ilerlemiş olmamakla beraber bu soruyu cevaplandırabileceğimizi sanıyoruz. Bizce bu ek, Eski Türkçede (VIII. XI. yüzyıllar) -ıgşa-’lı fiil gövdelerine -r Geniş Zaman ekinin eklenmesi ile meydana gelen -ıgşar şeklinden gelişmiş ve kalıplaşmış olmalıdır.

Bizi bu kanaata vardırın sebepler, yukarıda saydıklarımızla birlikte, şunlardır :

1. Kâşgarlı Mahmud -ıgşa- -ıgşe- eki ile kurulmuş fiil gövdelerinden bahsediyor.

Ona göre istek bildiren -sa-/-se- eki hem isim hem fiil köklerine eklenebilir. İsim köklerine eklendiğine örnekler: “er kağunsa-dı = Adamın canı kavun istedi.”, “er ew-se-di=Adam evini özledi.”

(*Divanü Lügat-it-Türk*, cilt I, sayfalar 279-280). Fiil köklerine eklendiğine örnekler : “ol ya at-sa-dı=0, yay (ok) atmak istedi.”, “er kızın öp-se-di=Adam kızını öpmek istedi.” (*Divan*, c. I, s. 280).

Yine Kâşgarlı'ya göre -sa- eki “r, l” sessizleri ile biten fiil köklerine doğrudan doğruya gelemez: Bu fiillerden -ıg/-ig eki ile yapılmış isimlere eklenir. Bu kural için Kâşgarlı'nın verdiği örnekler şunlardır :

“ol ewge barıg-sa-dı=0, eve varmak diledi.”, “men seni körüg-sedim=Ben seni görmek istedim.” “ol andın yarmağ ahıg-sa-dı=0, ondan para almak istedi.” (*Divan*, c. I, s. 281).

Türkçede “r, l” sessizleri ile biten pek çok fiil kökü vardır : bar-, bir-, sor-, ur-, kör-, kir-, al-, bil-, bol-, bul- ve başkaları. Demek ki Eski Türkçede, fiil köklerinden “o fiilleri istemek” anlamına gövdeler kurmağa yarıyan işlek bir -ıg-sa/ -ig-se- eki vardı *.

2. İstekle Gelecek Zaman arasındaki anlam yakınlığı ise açıktır. Bilindiği gibi, Farsçada Gelecek Zaman Kipi “hvâsten=istemek” yardımcı fiili ile teşkil edilir.

3. -ıgsar> -isar gelişmesi de tabiidir. İki ve daha çok heceli kelimelerin sonundaki -ğ/-g sessizlerini XIII. yüzyıl Anadolu metinlerinde düşmüş görürüz. Düşmek kelimesi burada, tabiatıyla, sözlük anlamı dışında anlaşılmalıdır. Ashında yarı vokalik ğ, g sessizleri önlerindeki seslilerle kaynaşıp onları uzatmışlardır: katıg> katî, tirig> dirî. Bu uzunluk bir müddet sürdükten sonra sesliler normal kısalıklarına kavuşmuş olmalıdır. -isar ekinin -ıg'dan gelişen ilk hecesinin de, hiç değilse, XIII. yüzyıl sonlarına kadar uzun söylenmiş olduğunu kabul etmek zorundayız.

Arap alfabesinin yetersizliği ve XIII.-XIV. yüzyıllar metinlerinin karışık imlâsı bu gibi uzun seslilerin açıkça görülmesine engeldir. Manzum metinler imâle ve zihafarla dolu olduğundan bu işte aruz ölçüsünün de bir yardımcı dokunamaz. Örnek olarak XIII. yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza'nın bir beytini alalım :

Bu sâķi cümlesin esriđ-iser-dür
Ne cemâat kal-ısar-dur ne imâm

* Kâşgarlı, bu gövdelerden -k/-k eki ile yapılmış sıfat-fiiller için de bol örnek veriyor : Bk. *Divan*, C. II, S. 55.

YAŞADIĞIMIZ GÜNLER

Sesimin ulaştığı yerde benim
Bir ot olmalıydın, bir ceylân;
Kovalamalıydı sesim seni
Peşine düşüp dağlardan.

Gel dedim, tutmadın elimden,
Uzattım da yarıda kaldı,
Sevdalar içinde yaşamak ne güzel,
Bilir misin temiz aşkı?

Dağın taşın dilleri var, söyler,
Aşkımızın gizliliği nerde?
Kuytu vâdilerde, derelerde bunca
Yaşadığımız o güzel günler!

Yolup attığımız otlar sararmış,
Sonra, ellerimizi kanatan güldikenini!
Biliyorum yaşamak zor
Yaşamak zor sensiz geçen günleri.

Şimdi baharın yeşerttiği dünya
Eskiden başka türlü olurdu;
Sular mı içmedim sensiz, güzel ne?
En güzel çeşme kurudu.

Yediğim en güzel çağla!
Günler geçiyor ömrümüzden,
-Bilmem nasıl demeli-
Mahzunluğumu başla bu yüzden!

Ali PÜSKÜLLÜOĞLU

Beyit “mefâilün-mefâilün-feûlün” kalıbı ile yazılmış olduğuna göre, -ısar ekinin ilk seslisinin teşkil ettiği iki heceden biri aruzun kısa “fe-” hecesine, öbürü uzun “-fâ-” hecesine karşılıktır. Şimdi, ikinci mısradaki -lı- hecesinde imâle mi yoksa birinci mısradaki -di- hecesinde zihaf mı vardır?

Biz, -ısar ekinin açıklamağa çalıştığımız türeyişine dayanarak, ikinci mısradaki “kâlisardur” kelimesinde aruz yanlışı olmadığını söyleyeceğiz.

Not : Bu yazının cevabı gelecek sayımızda çıkacaktır.